

(Продовження. Поч. у №№4, 5, 6, 8, 9, 11, 13, 14 "Львівського залізничника")

Зупинка XVIII: Бережани

Містечко Бережани – районний центр Тернопільської області із населенням близько 18 тис. осіб. Історія Бережанщини сягає глибини тисячоліть. На території сучасних Бережан тривалий час існувало давньоруське поселення. Зручні природні умови приваблювали первісних людей на береги Золотої Липи. Селилися вони на високих берегах, неподалік річки. Можливо, ця обставина і спричинилася до появи такої назви поселення. Бережанщина входить до географічного району

Опілля, яке є найвищою частиною Подільського плато. Тут знаходиться його найвища точка, яка сягає висоти 448 м над рівнем моря.

Бережани належать до найдавніших українських поселень. Перша письмова згадка про них датується 1375 роком. У 1530 році польський король Сигізмунд-І передав Бережани могутній родині Сенявських, одночасно надавши йому статус міста і Магдебурзьке право. Майже 200 років Сенявські визначали архітектурне обличчя міста. У 1554 році у заболоченій річковій долині на острові, утвореному двома рукавами Золотої Липи, збудовано кам'яний замок. Опорою для його фундаменту стала величезна кількість дубових палів, вбитих у землю. Справжньою перлиною із каменю став збудований у північній частині дитинця замковий костел, західна капличка якого стала усипальницею Сенявських. У XVII столітті у східній частині замку вибудували палац, прикрашений білокам'яною різьбою. За пишне оздоблення його порівнювали із Краківським замком Вавель. Замок у різні часи відвідало багато видатних осіб, а саме: Іван Мазепа, Богдан Хмельницький, двічі російський цар Петро I.

Після смерті останнього представника роду Сенявських замок часто переходив із рук в руки і швидко занепадав. Він був дуже пошкоджений під час Першої світової війни і не відновлювався до наших часів. Сьогодні в ньому тривають реставраційні роботи.

На початку XVII століття Бережани стали торгівельно-ремісницьким центром. Розвиткові Бережан як торгівельного центру сприяло зручне географічне становище. Через місто проходив один із шляхів, які вели із Західної Європи до Причорномор'я. Згідно з королівським указом 1667 року, у місті щороку відбувались 4 великих та 16 малих ярмарків. Економічне життя Бережан поживили вірменські поселенці, які оселилися тут у XV столітті. Покладаючи рідний край, ко-

жен вірменин привіз із собою камінь, який вкладали в чудову вірменську церкву св. Миколая (XVIII ст.), з неповторною священною печерою, що символізувала Гріб Господній.

За новим адміністративним поділом, що був запроваджений Австрією в 1781 році, Галичина була поділена на циркули (округи), а ті, у свою чергу – на повіти. Центром одного з трьох Тернопільських округів стали Бережани.

Наприкінці XVIII на початку XIX століття архітектурно склався центральний майдан Бережан. З площі Ринок видно відразу три храми – церкву Святої Трійці (кінець XVII ст.), готичний костел (XVII ст.), монастир бернардинів фундації Миколая Сенявського (XVII-XVIII ст.) та споруджену на ду-

ності України в місті над Золотою Липою працюють понад десять підприємств, які виробляють склопосуд, цеглу, меблі, переробляють сільськогосподарську продукцію.

Про історію цього краю і його людей можна більше дізнатись у чотирьох музеях: краєзнавчому, Богдана Лепкого, книги і музею переслідування релігії. Місто Бережани внесено до списку історичних міст і селищ України першої категорії цінності. У Бережанах – 125 пам'яток архітектури, більшість із яких розміщені в центральній частині міста – такого не має жодне мале місто в Західній Україні. У 2001 році місту надано статус Державного історико-архітектурного заповідника.

Зупинка XIX: Івано-Франківськ

Адміністративний, промисловий та культурний обласний центр. Вперше місто згадується в XVII столітті, з 1662 року воно одержало Магдебурзьке право й стало відоме як Станіслав. Під час відзначення свого 300-літнього ювілею місто одержало нову назву. Указом президії Верховної Ради УРСР від 9 листопада 1962 року Станіслав перейменували на Івано-Франківськ.

Станіслав виник у межиріччі Бистриці-Солотвинської і Бистриці-Надвірнянської, як місто-фортеця

тавраційні роботи. Значного розвитку зазнав пасажирський парк станції. Довжина посадкових платформ зараз становить 3,2 км, а колій – 8 км.

Одинадцятого вересня 1866 року у Станіславі відкрили Цісарсько-королівські Головні машинні майстерні, в яких працювало понад 200 робітників. На той час це було найбільше промислове підприємство в Станіславі, що входило до п'ятірки найбільших підприємств Галичини.

У 1875 році Станіслав з'єднано залізничною колією зі Стриєм, а 1884 року колія зі Станіслава пролягла до Гусятини на Поділлі. Через 10 років, у 1894-му залізнична колія сполучила Станіслав із Закарпаттям. Були побудовані лінії Станіслав-Вороненко та Вороненко-Ясеня-Ділове.

Залізнична станція Станіслав стала великим залізничним вузлом. Залізниця дала потужний поштовх до розвитку економіки міста.

У 1892 році, у зв'язку з переходом у власність держави Львівсько-Чернівецько-Яської залізниці та привілейованої Галицької залізниці імені Карла Людвіга, поряд зі Львівською і Краківською було утворено нову Дирекцію державних залізниць у Станіславі.

Вибір Станіслава був зумовлений тим, що керівником державних залізниць Австрії на той час був депутат парламенту від Станіславського

багато будинків і пошкодивши міську ратушу. У липні 1917 року після провалу "наступу Керенського" під час відступу, російські війська знищили залізничні мости, склади, частково залізничний вокзал Станіслава.

Першого листопада 1918 року Станіслав – крупний вузол залізничних шляхів, що посідав друге місце в Галичині, перейшов під патронат української адміністрації. Першого січня 1919 року уряд Західноукраїнської Народної Республіки на чолі з Євгеном Петрушевичем під тиском переважаючих сил польських військ переїхав до Станіслава. Період українського державотворення ЗУНР став важливим етапом в історії Станіслава: третього січня 1919 року рада ЗУНР ухвалила історичний Універсал про злуку з Українською Народною Республікою (УНР); першого лютого – закон про мову, 13 лютого – про шкільництво, 8 лютого – про громадянство, 12 квітня було ухвалено закон про введення з 1 травня на всіх промислових підприємствах 8-годинного робочого дня, а 1 травня визначено законом, як свято трудящих ЗУНР, 14 квітня схвалено закон про земельну реформу.

П'ятнадцятого травня 1919 року почався наступ польської армії генерала Галлера, яка була перекинута з Франції на український фронт. Одночасно війська Румунії, союзної Польщі 24 травня вдерлися на Прикарпаття і вже за кілька днів оволоділи Хриплином. 16-17 липня 1919 року уряд ЗУНР і 50-тисячна Галицька Армія перейшли Збруч, щоб об'єднатися з військами УНР. Прикарпаття опинилося під владою Польщі, Буковина – під Румунією.

Першого вересня 1939 року гітлерівська Німеччина напала

Древнє місто Бережани, славне місто Станіслав

бових палях ратушу з вежею, на якій у 1930 році встановлено годинник.

На залізницю Бережани чекали від 1839 року, коли Олександр Фредро і Леон Сапіга оприлюднили проект будови залізниці Бохня-Львів-Бережани. І лише 24 вересня 1909 року була побудована залізниця Львів-Бережани-Підгайці. Роботи розпочалися в 1905 році і тривали 3 роки. Планове продовження цієї лінії до Монастирська і Бучача, як і сполучення з Персенківкою, було відкладено на невизначений термін. У 1944 році, відступаючи, німецькі війська повністю знищили залізничну колію Львів-Підгайці. У післявоєнні роки було відновлено залізничний відрізок довжиною 9 км із Потутор, які знаходяться на лінії Ходорів-Березовиця Острів-Тернопіль, до Бережан. Із Бережан до Львова та з Потутор до Підгайців колію не відбудували, зважаючи на незначні очікувані обсяги перевезень.

З Бережанами пов'язані імена багатьох діячів науки і культури. Впродовж тривалого часу тут діяла єдина на всю округу гімназія. У 1825-1829 роках у ній навчався майбутній письменник і культурно-політичний діяч Маркіян Шашкевич. Здобували освіту в гімназії історик Ізидор Шараневич (1829-1901 рр.), філолог Михайло Осадца (1836-1865 рр.), письменник, батько Богдана Лепкого Сильвестр Лепкий (Марко Мурава 1845-1902 рр.) та багато інших.

У місті впродовж майже трьох років проходив солдатську муштру Іван Франко. Тут у 1890-1910 роках мешкали адвокат і письменник Андрій Чайковський (1857-1935 рр.), композитор Денис Січинський (1865-1890 рр.).

Із часу проголошення незалеж-

для захисту населення від набігів татарських завойовників. До того в цій місцевості, яка називалася Заблоця, знаходилися мисливські угіддя Станіслава Ревери Потоцького. Однак назва міста відноситься до старшого сина Станіслава, одного з наймогутніших польських магнатів Андрея Потоцького, першого воєводи київського, костеляна краківського, коронного гетьмана, власника цілого Покуття разом із Галичем.

Місто пережило напади татар та турків, нищення російськими військами князя Дашкова у 1764 році, внутрішні війни, епідемії та пожежі. У 1772 році Станіслав опинився під владою Австрії (з 1867 р. – Австро-Угорської імперії).

В Івано-Франківську збереглися архітектурні пам'ятки: костел XVII ст., колегіум єзуїтів (1742р.), вірменський костел (1762 р.), замок Потоцьких, який перероблений під військовий шпиталь.

Першого вересня 1866 року до Станіслава прийшла залізниця і була побудована найбільша залізнична станція із двірцем на лінії Львів-Станіслав-Чернівці. 1886 року була проведена реконструкція вокзалу, по обидва боки центральної споруди добудували одноповерхові будинки – флігелі. Саме в цей час був побудований і пішохідний міст через колії. У січні 1897 року вперше проведено електричне освітлення двірця, а 1888 року на двірці було відкрито шикарні зали відпочинку і ресторани. У 1906-1908 роках за проектом архітектора Ернеста Баудіша провели велику реконструкцію двірця. Його практично перебудували і розширили. У такому вигляді він зберігся донині.

Через 100 років, 16 жовтня 1999-го, було закінчено чергові рес-

округу Л. Білінський. Першого липня 1894 року дирекція розпочала роботу в новому приміщенні, побудованому за кошти міста – розкішний будинок із 70-ма pokojami і 30-ма кабінетами. З 1945 року в цьому будинку знаходиться головний корпус медичного університету.

У 1912 році за проектом архітекторів Л. Радванського та Т. Кудельського був споруджений новий чотириповерховий будинок для дирекції залізниці по вул. Грюнвальдській, 11. Саме тут у 1919 році перебував секретаріат Західноукраїнської Народної Республіки, з 1935 року – Станіславське воєводське управління, а з 1939-го – обласні та міські організації. Сьогодні тут розміщені адміністративні судові органи влади.

Перша світова війна не оминула Станіслав. Третього вересня 1914 року до Станіслава вступили російські війська, які через 293 дні залишили місто. Чотирнадцятого серпня 1916 року в результаті Брусилівського прориву до Станіслава знову увійшли російські козаки. Німці постійно обстрілювали центр міста з району села Пасінна, зруйнувавши

на Польщу. Перші бомби впали в Станіславі на залізничну станцію, двірць, депо, цехи головних вагонопаровозних майстерень, летовище. 18 вересня 1939 року до Станіслава увійшли радянські війська.

Війна знову прийшла на Прикарпаття у червні 1941 року. Станіслав був окупований гітлерівськими військами до 27 липня 1944 року, коли війська 1-го Українського фронту визволили його від фашистських загарбників.

Уповоєннірокибулиреконструйовані старі та виросли нові великі промислові підприємства. Сьогоднішній Івано-Франківськ – великий промислово-науковий і культурний центр. Зростає його економічний потенціал, з'являються нові житлові райони.

У місті діють музеї Івана Франка, Леся Мартовича, краєзнавчий, художній, історико-меморіальний Олекси Довбуша, музей визвольних змагань Прикарпатського краю.

Юрій ТОМІН
Фото з особистого архіву автора